

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.33>

**ПРОНОМІНАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЯК ГРАМАТИЧНА МАНІФЕСТАЦІЯ ЗМІНИ
ОПОВІДАЧА В ПОЛІФОНІЧНІЙ ОПОВІДІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.)**

**PRONOMINAL MARKERS OF THE NARRATORS SHIFT IN POLYPHONIC
NARRATION (BASED ON MODERNIST NOVELS OF THE EARLY 1900S)**

Хоміченко В.В.,

orcid.org/0000-0003-0770-8178

асистент кафедри англійської філології

факультету іноземних мов

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу засобів реалізації поліфонічної оповіді, яка перебуває у фокусі наукових досліджень з часів виявлення феномену поліфонії тексту М.М. Бахтіним. Авторка досліджує діапазон засобів вираження поліфонії, який включає не лише лексичні та граматичні маркери, але й з огляду на комунікативну парадигму, індикатори мовленнєвих актів. У статті було проаналізовано роль прономінального показника як маркера поліфонічної оповіді. Методологічну основу дослідження склали загальний діалектичний метод пізнання, загальнонаукові методи (аналіз, синтез, порівняння) і спеціальні методи (формально-логічний, системний, структурно-функціональний). Особлива увага приділяється дослідженню граматичних показників, зокрема категорії особи, які мають велику роль у виявленні поліфонічної оповіді, основоположним принципом якої є контамінація голосів оповідача та персонажу. В статті розглянуто категорію особи як один із показників граматичної маніфестації поліфонічної оповіді. Визначення ролі прономінального маркера у виявленні поліфонічної оповіді базується на тому положенні, що зміна особи є одним із показників внутрішнього, невластивого прямого мовлення, що неодмінно характеризується суміщенням голосів. Основні питання в роботі стосуються аналізу типів оповідача та визначено об'єктивовану та суб'єктивовану оповідь відповідно до типів оповідача. Новизна роботи полягає в тому, що суб'єктивована оповідь розглянута як поліфонічна. Основні висновки в роботі стосуються того, що прономінальний маркер може бути критерієм реалізації поліфонічної оповіді лише у разі об'єктивованої оповіді, коли зміна оповіді з 3-ї на 1-у особу свідчить про зміну оповідача та персонажу. Матеріалом для аналізу слугували твори видатних письменників епохи модернізму початку ХХ ст. – Джона Дос Пассоса (John Roderigo Dos Passos), Вільяма Фолкнера (William Cuthbert Faulkner) та Нормана Мейлера (Norman Mailer).

Ключові слова: поліфонія, двоголосся, суб'єктивована оповідь, прономінальний показник, об'єктивована оповідь, безособовий оповідач.

The article deals with the analysis of means of implementation of polyphonic narration as this issue has been in the focus of linguistic research since the phenomenon of double-voiced narration was discovered. Lexical, syntactical and grammar

means have always been defined as the basic means to reveal the multiplicity of voices in the text, though currently there has been a shift towards communicative paradigm which operates a different set of linguistic tools. The article is an attempt to analyse the role of a pronoun as a linguistic marker of grammar manifestation of the shift of the narrators in a polyphonic narration. Contamination of voices in free indirect discourse is revealed through a range of linguistic markers, pronouns being one of the most meaningful ones. While analysing the role of a pronoun as a marker of polyphonic narration, different types of narrators have been analysed and, as a result, two types of narration have been discussed in the article- first-person narration and third- person narration. Special attention is focused on the first-person narration which is generally supposed to be non-polyphonic narration. It is argued in the article that there are cases when first-person narration turns into a polyphonic one and polyphonic markers of the first-person narration are discussed. Novelty of the analysis lies in the fact that first-person narration might be considered polyphonic on the grounds of "impersonal voice" (a term coined by Henrik Skov Nielsen) being present in the narration. The conclusion has been made that pronominal marker might be considered a valid criterion of polyphonic narration exceptionally in case of third-person narration as the change of the pronouns means the change of the voices of the narrator and the personage. The change of pronouns in the first-person narration generally fails to represent contamination of voices so it cannot be considered a productive means of implementing double-voiced narration. The concept of "impersonal voice" gives ideas for further linguistic research. The analysis provided in the article is based on the literary works of John Dos Passos, Norman Mailer and William Faulkner.

Key words: polyphony, double-voiced narration, implied narrator, first-person narration, pronominal marker.

Постановка проблеми. Поліфонічна оповідь, характерна для англomовної літератури першої половини ХХ століття, пропонує великий потенціал для наукових розвідок, оскільки діапазон поліфонічної оповіді є – від імпліцитної моносуб'єктної поліфонічної оповіді як у невластивому мовленні до експліцитно-вираженої полісуб'єктної оповіді з множинною фокалізацією. Площина реалізації поліфонії голосів варіюється від поліфонічного слова до багатоголосся на рівні тексту. Незважаючи на різновекторне дослідження феномену поліфонії, актуальними все ще залишаються питання способів та мовних засобів вираження поліфонії, з поміж яких, зокрема, зазначимо питання вагомості лінгвістичних маркерів голосів оповідача та персонажу, механізму виявлення зміни погляду оповідача та персонажів. Безумовно, комунікативний підхід у дослідженні системи репрезентації мовлення персонажу дає змогу відмовитися від використання когнітивного потенціалу та пропонує здійснити виявлення мовлення персонажу через дискурсивні ознаки за допомогою виявлення індикаторів мовленнєвих актів [2]. Знання індикаторів мовленнєвих актів дає змогу відмовитися від шляху дослідження персонажного мовлення через модальне забарвлення, форми часу, лексики, синтаксичної конструкції й «усім ладом мовлення персонажу», «цитатними вставками з прямим мовленням персонажу», такими «формами його слововживання, як словосполучення з семантикою оцінювання, порівняння, якісного визначення». Водночас в річищі тривалої наукової дискусії про природу поліфонічної оповіді та двоголосної оповіді провідних світових науковців (Паскаль (1977), Макгейл (1978), Rimmon-Kenan (1983)) М. Флюдернік стверджує, що двоголосся поліфонічної оповіді насамперед є поняттям лінгвістичним, і тільки за наявності лінгвістичних показників читач має можливість відтворити різні голоси [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Граматичний показник особи, від якої ведеться оповідь, прямо чи опосередковано є предметом досліджень таких вчених, як І.А. Бехта, Н.Д. Тамарченко, В. Шмід, М. Флюдернік, Ж. Женетт, Дж. Прінс, та інших. Особливу увагу науковці приділили оповіді від першої особи. Аналіз першоособової оповіді з огляду на комунікативну стратегію та порівняння з конвенціональним аукторіальним типом викладу оповіді був проведений Н.І. Бехтою. Авторка, зокрема, визначає дискурсивні особливості оповіді від 1-особи [1, с. 34]. Новизною характеризується гіпотеза данського науковця Хенріка Сков Нільсена про двоголосся першоособової оповіді, в основі якої лежить питання подекуди «всюдисущого» знання оповідача, який веде оповідь від першої особи.

Постановка завдання. Метою цієї наукової розвідки є аналіз граматичного показника особи у річищі дослідження поліфонічної оповіді та можливість визначення оповіді від 1-особи як поліфонічної.

Виклад основного матеріалу. Одним із найяскравіших граматичних чинників репрезентації погляду оповідача та персонажу в англomовному літературному художньому творі є граматичний показник особи, від якої ведеться оповідь, переважно від третьої чи першої особи, що визначає оповідь відповідно як об'єктивовану чи суб'єктивовану [2, с. 114]. Оповідач від третьої особи, за класифікацією В. Шміда – *повідчар* [3, с. 67], становить враження ілюзорності через свою неназваність та невиявленість. Він, наче розчинений у тексті, має доступ до кожного персонажу, його внутрішнього світу, думок, переживань, вражень тощо. Оповідь від першої особи свідчить про те, що оповідач, класифікований В. Шмідом як *розповідач*, є конкретизований, є учасником подій оповіді, може виступати протагоністом, свідком подій чи лише

репортером, який розповідає те, що йому відомо про події, але він своєю особистістю організовує весь текст.

В конвенціональній об'єктивованій оповіді з аукторіальним оповідачем зміна прономінального показника є маркером внутрішнього монологу та зміни суб'єкту мовлення: оповідача чи персонажу [4, с. 80]. Накладання мовлення персонажу на мовлення оповідача створює ефект двоголосної оповіді, у якій категорія особи є одним із лінгвістичних показників поліфонічної оповіді. Розглянемо такі уривки роману Дж. Дос Пассоса «Манхеттен». “Susie Thatcher stirred in bed moaning fretfully. Those awful people never give me a moment's peace. From below came the jingle of a pianola playing the Merry Widow Waltz. O Lord! why don't Ed come? It's cruel of them to leave a sick woman alone like this. Selfish. She twisted up her mouth and began to cry. Then she lay quiet again, staring at the ceiling watching the flies buzz teasingly round the electric light fixture. A wagon clattered by down the street. She could hear children's voices screeching. A boy passed yelling an extra. Suppose there'd been a fire. That terrible Chicago theater fire. Oh I'll go mad! She tossed about in the bed, her pointed nails digging into the palms of her hands. I'll take another tablet. Maybe I can get some sleep. She raised herself on her elbow and took the last tablet out of a little tin box [5, с. 22]. Сегмент тексту розпочинається мовленням оповідача, який описує стан Сюзі Тетчер, яка після пологів страждає від нервового розладу. Власне, оповідач уникає прямої дескрипції її самопочуття, натомість його опис стосується всього, що оточує жінку (звуки вулиці, крик хлопчика, крики дітей на вулиці, звуки музичного інструменту). Ці описи перемежуються з домішками внутрішнього мовлення, емоційно забарвленого, що виражається залученням питальних та окличних речень, вигуків, неповного речення, типових для мовлення. У діапазоні маркерів внутрішнього мовлення зміна прономінального маркера слугує показником зміни мовлення оповідача на мовлення персонажу.

“Ellen walked down the asphalt path among the shrubbery kicking her toes in the air. Ellen in her dress of Black Watch plaid mummy's bought at Hearn's walked down the asphalt kicking her toes in the air. There was a silver thistle brooch on the shoulder of the new dress of Black Watch her mummy's bought at Hearn's. Elaine of Lammermoor was going to be married. The betrothed. Wangnan nainaine, went the pipes through the rye. The man on the bench has a patch over his eye. A watching

black patch. A black watching patch. The kidnapper of the Black Watch, among the rustling shrubs kidnappers keep their Black Watch. Ellein's toes don't kick in the air. Ellen is terribly scared of the kidnapper of the Black Watch, big smelly man of the Black Watch with a patch over his eye. She's scared to run. Her heavy feet scrape on the asphalt as she tries to run fast down the path. She's scared to turn her head. The kidnapper of the Black Watch is right behind. When I get to the lamppost I'll run as far as the nurse and the baby, when I get to the nurse and the baby I'll run as far as the tree. when I get to the big tree...Oh I'm so tired...I'll run onto Central Park West and down the street home. She was scared to turn round. She ran with a stitch in her side. She ran till her mouth tasted like pennies” [5, с. 55]. Поліфонічність цього уривку майстерно створена цілим діапазоном граматичних та лексичних засобів. До голосу оповідача на початку уривку додаються голоси, припустимо, самої Елейн, на що вказує вживання лексичних одиниць *tummy*, інший голос проголошує про одруження *Elaine of Lammermoor*. Таке багатоголосся переходить у невласне-пряме мовлення, в якому залишається оповідь від 3-ої особи, змінюються часові форми. Зміна особи з 3-ої на 1-у свідчить про те, що змінився оповідач, і оповідь тепер ведеться від імені самої Елейн.

Коли для об'єктивованої оповіді показник особи є одним із найхарактерніших показників зміни оповідача, можливість поліфонізації суб'єктивованої оповіді в принципі ставиться під сумнів, якщо говорити про суб'єктно-мовленнєву гетерогенність поліфонічного тексту як основоположний принцип поліфонічної оповіді. Іншими словами, в оповіді від 1-ої особи, яка є суб'єктивною оповіддю, маніфестація прономінального маркера, як зміни суб'єктів мовлення поліфонічної оповіді, видається не актуальною.

Проте є думка, що суб'єктивована оповідь має право бути поліфонічною, і можна говорити про декілька способів поліфонізації оповіді від 1-ої особи.

Насамперед за браком прономінальної транспозиції в суб'єктивованій оповіді від 1-ої особи вона компенсується іншими морфологічними та синтаксичними маркерами, видно-часовою транспозицією та лексичними маркерами. Як приклад наведемо уривок з роману Фолкнера В. «Галас і Шаленство».

“It was quiet there...I could hear them singing... Well, let them get every quarter and dime in the county; it was no skin off my back. I've done what I could; a man that can live as long as I have

and not know when to quit is a fool. Especially as it's no business of mine" [6, с. 219]. У наведеному сегменті зміна суб'єкта мовлення позначена транспозицією форм минулого часу в формі теперішнього, введення в мовлення спонукального речення та залучення розмовної лексики, тоді як прономінальний маркер залишився незмінним.

Зауважимо, що суб'єктивована оповідь, особливо у разі гомодієгетичного оповідача, має тенденцію до психологізації зображення подій, оскільки оповідач чи розповідач веде оповідь про події, учасником яких, опосередкованим чи безпосереднім, він сам був. Здебільшого такий стиль оповіді представляє внутрішні процеси, які відбуваються у пам'яті оповідача / розповідача, що включає внутрішню полеміку, внутрішній діалог тощо. Суб'єктивована форма оповіді може мати елементи відповіді на чийсь репліку, імітувати чийсь інтонацію, іншими словами є тим двоголосим словом М.М. Бахтіна, що й становить основу поліфонічної оповіді. Ю. Марголін [7, с. 428] та М. Флюдернік [8] звертають увагу та те, що внутрішній діалог та автокомунікація супроводжуються зміною на 2-особу, яка вказує на розщеплення особистості.

Роман «Американська мрія Нормана Мейлера» представляє оповідь молодого популярного американського телеведучого, автора кількох книжок про самогубство та смерть, у минулому учасника війни, успішного політика та лектора з психології, яка рясніє роздумами про смерть, добро і зло, потойбічний світ. Глибоко психологічна суб'єктивована оповідь характеризується поліфонічним звучанням завдяки екстенсивним домішкам внутрішнього мовлення, представленого різними формами, зокрема формою внутрішнього діалогу. Наступний сегмент є прикладом багатопланового внутрішнього мовлення Роджека, внутрішньої суперечки та фантазій, які межують з божевіллям, після усвідомлення скоєного ним вбивства власної дружини та наслідків такого злочину.

"Let me tell you the worst. I had a little fantasy at this moment. It was beyond measure. I had a desire to take Deborah to the bathroom, put her in the tub. Then Ruta and I would sit down to eat. The two of us would sup on Deborah's flesh, we would eat for days: the deepest poisons in us would be released from our cells. I would digest my wife's curse before it could form. And this idea was thrilling to me. I felt like a doctor on the edge of a thunderous new medicine. The details fell into place: what we did not choose to devour we could grind away in the electric Disposall beneath the sink, all the impure organs

and little bones. For the long bones, for the femur and the tibia, the fibula, the radius and the ulna, the humerus, I had another plan. I would bind them in a package and hurl then out of the window, out across the East River Drive and into the water. No, four lanes of traffic and a pedestrian walk to clear, too long a throw, I would have instead to go out in the street and take a taxicab and then another and then another until i ended at last in the marshes of Canarsie or the stretch flats near City Island; there I could fling them in the swamp. With luck those long horsewoman's bones might disappear forever, or would I know for sure? Would I have instead to fill a box with plaster of Paris and imbed the bones, and her teeth as well? But no, the teeth must be disposed of separately, and not in any sewer or trash can, no, they must be buried securely, but where? Not Central Park, not by half, one tooth found and I was dead: as in the movie I could see the police talking to Deborah's dentist – and bones in plaster of Paris dropped at sea, that was not good either, for how was I to rent a boat in March without drawing attention? *Heiress is missing!* the tabloids would scream on the following day and people would remember my face, my heavy package, no, this wasn't going to work; worst of all was Ruta in with me, for she could yet cause trouble. Now the fantasy approached the vanishing point: I saw myself alone beside the tub with Ruta's body in cadaver – there was a tonic humor at the thought which made me smile. No, this was done, this idea was done, and I lay back weakly in my chair as if a spasm of illness which should have discharged itself from my mouth had lifted instead to my brain. What gifts this girl had given to me, what German spice!... Something in me lingered back – I had a panicked minute of argument in which I tried to find some other way. Perhaps I could take Deborah to the elevator (my poor wife is drunk) or sneak her down the stairs, no altogether impossible, and then I signed: if I missed on this one, it was the electric chair for me, for sure..." [9, с. 51]. Розмежування плану оповіді та плану внутрішнього мовлення є можливим завдяки синтаксичним засобам, а саме вживанню питальних та окличного речень, заперечних часток, що створюють ефект діалогу із самим собою. Парентеза експланаторного характеру адресована іншим уявним персонажам. Комунікативна природа суб'єктивованої оповіді спрямована на адресанта / читача, що стає очевидним після слів «Let me tell you the worst». Отже, мовлення розповідача та внутрішнє мовлення розташовуються на різних оповідних рівнях, що створює оповідну поліфонію.

Транспозиція в 2-у особу виводить оповідь на рівень комунікації з адресатом, є апеляцією до читача з певною комунікативною метою. Комунікативна інтенція розповідача чи оповідача, спрямована на читача, робить його залученим у оповідний процес, унаслідок якого відбувається інтерсуб'єктна інтеракція між оповідачем та адресатом [4, с. 82]. Наведені уривки з роману Н. Мейлера є прикладом діалогу з читачем.

“And suddenly I understood the moon. Believe it if you will. The only true journey of knowledge is from the depth of one being to the heart of another and I was nothing but open raw depths at that instant alone on the balcony, looking down on the Sutton Place...” [9, с. 11].

“The mottling had spread in ugly smears and patches upon her neck, her shoulders, and what I could see of her breast. They radiated a detestation so palpable that my body began to race as if a foreign element, a poison altogether suffocating, were beginning to seep through me. Did you ever feel the malignity which rise from a swamp? It is real, I could swear it, and some whisper of ominous calm, that heavy air one breathes in the hour before a hurricane, now came to rest between us” [9, с. 25].

Звернімо увагу на інший випадок двоголосся суб'єктивованої оповіді. У разі суб'єктивованої оповіді оповідач, незалежно чи він є гетеродієгетичним оповідачем в екстрадієгетичній ситуації чи гомодієгетичним оповідачем, має обмежене знання, не має доступу до свідомості, почуттів, думок інших персонажів та обмежений просторовим поглядом. Однак подеколи така суб'єктивована оповідь порушує це правило та зображує те, що перебуває поза межами знання оповідача. В романі В. Фолкнера «Коли Я Вмирала» один із 15 розповідачів роману, Дарл, описує сцену смерті Едді Бандрен та сцену закінчення виготовлення труни для неї, не будучи присутнім в цих сценах і, відповідно, не маючи можливості оперувати достовірною інформацією. За Б. Успенським (2000), таку ситуацію можна пояснити неспівпадінням просторового погляду персонажа та автора. За повного збігу просторового погляду, коли оповідь ведеться від імені персонажу, всі чотири плани вираження точки зору – ідеологічна, фразеологічна, просто-

рова та часова – належать персонажу. У разі коли якийсь із планів вираження поглядів не збігається, автор не перевтілюється в персонаж, не приймає повністю його позицій, а лише є його супутником. Унаслідок цього відбувається зіткнення поглядів, виражених в різних планах. Хенрік Сков Нільсен вводить поняття «безособового голосу» (impersonal voice), який наділений властивістю відокремитися від оповідача в 1-й особі, щоб надати додаткові знання про внутрішній світ інших персонажів та створити двоголосе слово (dual voice) [10, с. 138]. “The impersonal voice of the narrative can move from character to character, limiting its range of insight, its vocabulary, and its point of view to that of one particular character in one passage and that of another character in the next. The impersonal voice of the narrative can say what a narrating-I cannot say, produce details that no person could remember, render the thoughts of other characters, speak when the character remains forever silent etc. It speaks, however, in the first person, both when the possibilities of the person referred to by the first-person pronoun are abandoned and when it says what this person can say” [10, с. 140].

Незважаючи на відмінності між теоріями, їх об'єднує той факт, що кожна теорія прямо чи опосередковано вказує на присутність Іншого в мовленні оповідача-персонажа / гомодієгетичного оповідача, що дає змогу зробити припущення, що у такому разі мовлення оповідача-персонажа є двоголосим. Виявити двоголосся гомодієгетичного оповідача здається можливим, звернувши увагу на наявність лексичних та синтаксичних засобів, характерних для реалізації мовлення гетеродієгетичного оповідача, оскільки саме цей тип оповідача наділений здатністю бачити та коментувати внутрішній світ персонажів. Фрагменти тексту, в яких ці засоби переважають, відповідно не належать лише персонажу, який веде оповідь, а є актуалізацією «безособового голосу» (impersonal voice).

Висновки. У підсумку зауважимо, що прономінальний маркер може бути критерієм реалізації поліфонічної оповіді лише у разі об'єктивованої оповіді, коли зміна оповіді з 3-ї на 1-у особу свідчить про зміну оповідача та персонажу. У разі суб'єктивованої оповіді прономінальний маркер не є продуктивним показником поліфонізації оповіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бехта Н.І. Стандартна оповідь від першої особи: визначення, характеристики та контекст використання. *Наукові записки Національного університету «Острозька Академія». Сер. «Філологічна»*. 2010. Вип. 13. С. 33–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_13_7 (дата звернення: 24.10.2019).
2. Бехта І.А. Лінгвістична типізація суб'єктно-об'єктних видів нарації літературно-художнього твору. *Англістика. Американістика. Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ : Пороги, 2006. Вип. 3. С. 114–120. Режим доступу. URL: <https://www.academia.edu/23969398> (дата звернення: 24.10.2019).

3. Шмід В. Наратологія. Москва : Мови слов'янської культури. 2003. 312 с.
4. Федорчук М.М. Лінгвістична структура та стилістичне функціонування внутрішнього монологу (на матеріалі прози США) : автореф. дис.... канд. філол. Наук : 81.11. Львів, 1990. 206 с.
5. John Dos Passos. *Manhattan Transfer* / Boston, New York : Houghton Mifflin Company, 2000. 404 p.
6. Faulkner William. *The Sound and the Fury* / Harmondsworth : Penguin Books, 1977. 284 p.
7. Margolin. Uri. Narrative 'You' Revisited / *Language and Style*. 1990. Vol. 23. №4. P. 425–446.
8. Fludernik, Monika. Pronouns of Address and 'Odd' Third Person Forms: The Mechanics of Involvement in Fiction. *New Essays in Deixis: Discourse, Narrative, Literature*. Ed. K. Green (Ed.). Amsterdam: Rodopi. 1995. P. 99–129.
9. Mailer Norman. *An American Dream*. New York : Random House. 1999. P. 279. ISBN 0–375–70070–6.
10. Henrik Skov Nielsen. The Impersonal Voice in the First-Person Narrative Fiction. *Academia.edu*. URL: https://www.academia.edu/3259239/The_Impersonal_Voice_in_First-Person_Narrative_Fiction (дата звернення: 24.10.2019).